

in Annet Mooij, David Bos en Sonja van 't Hof (red.) *Grenzeloos nieuwsgierig. Opstellen voor en over Abram de Swaan*. Amsterdam: Bert Bakker 2007, 42-46.

Schuin rennen [een woord voor iets engs?]

Cas Wouters

Het was geloof ik in de hal van de Oudemanhuispoort dat Bram op me af kwam en we elkaar voor het eerst een hand gaven. Ik weet niet meer wanneer het was, ergens in de jaren zeventig, wél herinner ik me dat hij zei begrepen te hebben dat we ons op een verwante manier met recente ontwikkelingen bezig hielden.

In zijn oratie koos Bram mijn kant in een polemieek over informalisering, waarin ik met anderen was verwickeld. Hij vroeg me te reageren en zo verschenen zijn oratie en mijn reactie – ‘Onderhandelen met De Swaan’ – samen in hetzelfde nummer van *De Gids*.

Sindsdien schreven we elkaar. Aanvankelijk ging dat over zijn oratie en mijn reactie erop, over het onderzoek dat ik samen met Bram van Stolk deed en dat zou uitmonden in het boek *Vrouwen in tweestrijd*, en over het snijzaalpracticum waaraan Herman ten Kroode en ik hadden meegedaan en waarvan Bram onze verslagen had gekregen. Het waren, schreef hij, ‘echt ruwe observatieverslagen en het eerste wat daarover te zeggen is betreft de functie die ze hadden om het jullie überhaupt mogelijk te maken je werk te doen.’ Verderop in die brief (uit oktober 1979) kwam hij hierop terug:

Beiden vermelden jullie heel storende dwanggedachten over opeten en vrijen met die resten. Die gedachten zijn niet lustvol en dringen zich toch op. Jullie schrikken er niet zo van, en beschrijven ze met grote moed. Mijn eerste associatie erbij is dat de incorporatie (opeten/inslikken) of het bezitten van iets vies en griezels een heel magische poging is om het onschadelijk te maken, te verwerken. En dat het allemaal zo angstig werd dat je een heel primitieve verwerkingswijze te baat hebt genomen.

Een tweede inval is dat het “griezelen”, het enigszins dwangmatig denken van juist de afschuwelijkste gedachten, zelf een magisch gebruik is van die gedachten, zolang ik die gedachten denk gaan ze niet met mij als fantasieën op de loop, door ze te denken houd ik er greep op en gebeurt het niet. Daarmee is denken zelf een magische activiteit. ...

Ook de passagère hysterie, de elektrische schokjes, een echte conversie, is een mooie klinische vondst. Je ziet het: ik doe precies hetzelfde als de medische studenten: prachtige tumor, schitterende hysterie, fraaie dwangneurose!

Laat ik dan zeggen dat ik behoorlijk heb zitten draaien en kokhalzen en me heel goed bewust ben dat het een zware en angstige tocht geweest is. Nog een inval: het ging om een oudere vrouw. We mogen het moederlijk nooit meer zien, zouden we er ooit nog een blik op slaan dan is het veranderd in iets gruwelijks dat ons door de aanblik alleen al zal verblinden, doden. De Medusa-fantasie. Maar ook jullie gedachte was dat ze je moeder had kunnen zijn.

Nog iets over de benoeming: ook hier weer het denken zelf als magie (dus niet magisch denken, maar juist rationeel denken als magie). Als er een woord is voor iets engs, dan is het omschreven, beperkt, geneutraliseerd, gaat niet leven, komt niet op je af, hoeft niet opgegeten, is opgeprikt en onschadelijk, staat in boeken, is bekend bij grote broers en vaders (assistenten en profs) zodat je er niet alleen mee bent.

In mijn antwoord schreef ik hierover tussen haakjes: ‘heeft denken niet altijd een bezwerende functie?’ en stelde ik voor een afspraak te maken om het vele wat was blijven liggen nader te bespreken. Zijn brief eindigde op zijn typische eigen wijze:

Tot zover.

Of toch: weet je Cas, zo'n snijzaal is wel heel angstig en griezelig, maar voor mij toch niet meer dan dat. Wat levende mensen levende mensen aandoen, zoals je af en toe leest dat ook nu gebeurt in die landen waar de moordenaars aan de macht zijn, daar weet ik geen raad mee.

Nou, wel thuis, ontdekkingsreiziger.

Dat was warempel een waarachtige 'beste groet'! (Uitleg: 'Met beste groet' is standaard DeSwaans voor 'Met vriendelijke groet').

De enige keer dat we een afspraak met elkaar maakten, troffen we elkaar in het Amstel Hotel. Toen we er weggingen, richting stad, wees hij me op de lange stenen sierstrip die boven de lage ramen van het souterrain aan de straatkant van het hotel een voet breed uit de muur stak. Hij vertelde dat hij als jongen, toen hij op weg naar school hier elke dag langskwam, vaak probeerde om zo lang mogelijk over de schuine bovenkant van die sierstrip te rennen. Dat leek me een vitaal gevoel, voor herhaling vatbaar, dus nodigde ik hem uit het weer eens te doen, maar dat wimpelde hij af door te zeggen dat hij nog precies wist hoe het voelde. Ik had gedacht dat we hadden afgesproken om elkaar beter te leren kennen, maar het bleek veel zakelijker: hij wilde me horen over mijn werk aan de medische faculteit en legde me allerlei zaken voor die ik allang ben vergeten maar waarvan ik heb onthouden dat ik sommige ervan tegenkwam in *Het medisch regiem*. Daar wilde hij nog hooguit een paar weken aan werken, vertelde hij. Wat een werkezel, dacht ik vol bewondering. Dat boek verscheen in 1982, dus dat moet het jaar van onze afspraak zijn geweest.

Later schreef hij me dat hij zich toen knap radeloos had gevoeld over dat boek en hoe hij daarmee verder moest. Ik had daar niks van gemerkt.

Gezelligheid kent geen tijd, maar Bram had weinig tijd voor gezelligheid. Daarvoor was hij, denk ik, te zeer bevangen door de roes van het vangen van een web van mensen in een web van woorden. Ik ken die roes. Hij bestaat uit een opperste tegenwoordigheid van geest die zowel alles wat leeft naderbij brengt als alle levenden op afstand plaatst. Hij bezweert de dood in het leven, en het is ermee zoals met schuin rennen: je valt er tóch af.

Ik ben nooit bij hem thuis geweest. Hij niet bij mij. We zijn elkaar blijven schrijven, al was het niet vaak. En altijd over werk. Eens eindigde ik met de woorden: 'ik ben blij dat je er bent', en ik weet nog hoe intens ik dat voelde, zo blij met de geestverwant die ik in hem had gevonden. Dat bracht ik soms tot uiting door een kaart of een brief te sturen waarin ik mijn bewondering voor een stuk of voor een boek onder woorden bracht. Maar uiteraard had ik aan hem tegelijk een rivaal die ik naar de kroon wilde steken. Dat was wederzijds, geloof ik. Eén keer, tweede helft jaren tachtig, op een bijeenkomst van de 'sociogenese'-groep, deed hij laatdunkend over mijn informaliseringstheorie. Op de volgende bijeenkomst bood hij me daarover zijn verontschuldiging aan: hij was zijn jalousie de métier even niet de baas geweest. Enkele jaren daarna vertelde ik Bram weer dat ik vaak een steek van jaloezie voelde als er alweer iemand zijn begrip onderhandelingshuishouding gebruikte. Vrijwel iedereen kent het woord, zei ik. Bram begreep me meteen, want hij antwoordde: 'Dat heb ik nou ook met jouw begrip informalisering'.

Bram heeft me vaak gesteund en ik heb nogal wat complimenten van hem gekregen ("Ik vind je sociologisch zoveel beter geworden nu je concrete onderwerpen bij de kop hebt" en "'t was 'n leuk stuk, succes ermee") maar ook nogal wat kritiek, vooral omdat hij vond dat ik half werk leverde. Bijvoorbeeld:

'Beste Cas, 't Is zaterdag, stukkendag, en ik las je Bielefeld-paper. Zoals vaker, 't zit vol goede ideeën, grappige invallen en fraaie begripsverfijningen. Maar zoals ook dikwijls

het geval is, 't kent geen structuur, geen grenzen. Het gaat over van alles, de economie, taalgebruik, teveel om op te noemen. En de overgangen zijn vaak te associatief.' (22-9-1984)

Eind jaren tachtig of begin negentig vroeg hij me eens op een congres, na een presentatie van me, wanneer ik nou eindelijk eens serieus aan het werk zou gaan? In het verlengde van deze vermaning kreeg ik nog weer later (in 1995) een briefje met de complimenteuze opening: "Dag Cas, Ik heb met genoeg je doorwrochte studie van vergelijkende etiquette in de 20^e eeuw gelezen." Kortom, het 'werk' gaf steeds de doorslag: hartelijk en korzelig wisselden elkaar af als afstandelijke betrokkenheid en betrokken afstandelijkheid.